

Rodna dekonstrukcija

Rogić, Vedrana

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:378381>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij filozofije i pedagogije

Vedrana Rogić

Rodna dekonstrukcija

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Željko Senković

Osijek, 2016.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij filozofije i pedagogije

Vedrana Rogić

Rodna dekonstrukcija

Diplomski rad

Humanističke znanosti, filozofija, socijalna filozofija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Željko Senković

Osijek, 2016

Sažetak

U radu propitujem rod shvaćen od strane feminista. Rod je uveden u dirskurs o ženskom pitanju sa svrhom pojašnjavanja rodnih uloga, na temelju kojih je dan prikaz nejednakosti između muškaraca i žena u patrijarhalno uređenom društvu. Feministi patrijarhalni sustav vežu uz pojmove poput dominacije, opresije i androcentrizma. Analiza djela jedne od najznačajnijih feministica Simone de Beauvoir pokazala je da za nju rod nije rezultat spola, niti je fiksiran kao pojam. Ta nefiksiranost roda rod čini podložnim dekonstrukciji. Većina feminista smatra rod kulturološkim konstruktom, no Judith Butler je izvršivši dekonstrukciju pojma roda zaključila da je rod nešto nefiksirano, nešto što konstantno nastaje neprestanim činjenjem, odnosno izvođenjem uloga. Istaknuta hrvatska feministica Jasenka Kodrnja je analiziravši iz rodne perspektive definicije čovjeka u različitim rječnicima došla do zaključka da se iza krinke univerzalnosti čovječanstva krije rodno određeni i hijerarhijski strukturirani sistem u kojem je žena ono Drugo, a samo muški rod je uzdignut na razinu univerzalnosti. Baveći se filozofijom i rodnom Veljak je zaključio da je apsolutizacija rodnih razlika „krivac“ za patrijarhalno uređenu hijerarhizaciju ljudskih bića, jer svaka apsolutizacija vodi ka zanemarivanju pluraliteta rodnog ili bilo kojeg drugog identiteta. Veljak zagovaranjem ukidanja apsolutizacije muškosti i ženskosti te zagovaranjem prihvaćanja pluralno diferenciranih identiteta dijeli mišljenje s trećom strujom feminista kojima je u cilju dekonstrukcija patrijarhalno shvaćenih podjela rodova. U radu su propitane artikulacije roda koje vode ka zaključku da rod nije određen kao stabilna kategorija, no pridonio je eskalaciji u promišljanju o rodnim odnosima moći i položaju žena u patrijarhalno uređenom društvu.

Ključne riječi: Feministi, rod, žensko pitanje, androcentrizam, patrijarhalni sustav, Simone de Beauvoir, Judith Butler, Jasenka Kodrnja, rodni identitet

Sadržaj

1. Uvod	1
2. De Beauvoir i rod	2
2.1. Prava žena	4
2.2. Drama žene u terminima slobode	5
3. Žene kroz povijest.....	7
3.1. Upitnost nekadašnjeg postojanja matrijarhata.....	8
3.2. Patrijarhalna vremena	9
3.2.1. Srednji vijek	10
3.2.2. Novi vijek	10
4. Analiza braka	12
5. Prostitucija.....	13
6. Filozofi o ženama	14
6.1 Platon.....	14
6.2. Kant o ženama	14
6.3. John Stuart Mill o ženama	15
7. Pojam čovjeka.....	16
7.1. Biti čovjekom	18
8. Žene u kršćanstvu	20
9. Rodna neravnoteža moći.....	22
10. Ontologizacija muškosti i ženskosti	24
11. Rod i spol	26
11.1. Spol	26
11.2. Rod.....	27
11.2.1. Dekonstrukcija roda	28
13. Zaključak	30
Literatura	32

1. Uvod

Rod je jedan od dvaju ključnih pojmova feminističkih teorija, te čini osnovni element prema kojem su određeni društveni odnosi između spolova.¹ U patrijarhalno uređenom društvu dominira jedan spol, odnosno muški spol. Definicija patrijarhata ima mnogo, no njegova bit je u autoritetu muškarca. U zapadnjačkim kulturama podjela na muški i ženski spol je osnova na temelju koje su određeni odnosi moći u društvu. Rod kao pojam uveden je u početku da bi se prikazala rodna uloga muškaraca i žena, odnosno da bi se prikazao način na koji su spolne razlike manifestirane u društvu i kulturi, pri čemu uzrokuju nejednakosti između muškaraca i žena.² Zbog toga je rod kao kategorija bio vrlo važan za razvoj feminističke misli. U početku je rod uzet kao društveno konstruiran, što znači da ga je moguće i dekonstruirati.

U radu ću dati kratak prikaz položaja žena kroz povijest. Osim povijesnog pregleda promjena u statusu žena, prikazat ću i razvoj feminističke misli. Smatra se da su do sada postojala tri vala feminizma. Od borbe za pravo glasa, preko borbe za socijalne i rodne jednakosti do postfeminizma koji je dekonstrukcijom roda uzdrmao temelje dotadašnjeg feminizma. Poblježe ću prikazati predstavnice dvaju feminističkih valova, De Beauvoir i Butler.

Jedna od najvažnijih predstavnica feminističke misli bila je Simone de Beauvoir, čija razmatranja o rodu ću predstaviti u radu. Osim toga, predstaviti ću i neka Beauvoirina promišljanja o rodnoj hijerarhiji moći kroz povijest, te njen stav o braku, matrijarhatu, patrijarhatu i prostituciji.

Filozofi Platon i Aristotel nisu se posebno bavili temom roda, no ipak su se dotaknuli ženskog pitanja, zbog čega ću dio rada posvetiti njihovim promišljanjima o ženskom pitanju. Osim navedene dvojice filozofa referirat ću se i na promišljanja Kanta i Stuarta Milla o ženama, odnosno o rodu.

Bavit ću se predstavnicom trećeg vala feminizma, Judith Butler, te njenim viđenjem roda i ženskog pitanja uopće. Butler je uzdrkala temelj feminizma, subjekt feminističke misli, ženu. Za razliku od De Beauvoir koja je, da bi pobjegla jednadžbi: »biologija je sudbina« zastupala tezu da se ženom ne rađa nego se ženom postaje, Butler je smatrala da se ženom niti rađa, niti postaje. I žena i rodni identiteti za nju nisu ništa već postojeće, nego su ta dva pojma uvijek u procesu nastajanja.

¹ Vince – Pallua, »Orođeno filozofsko čitanje (patrijarhalne) kulture«, str. 135

² Novalić, »Rod, društveni položaj i moć«, str. 134.

2. De Beauvoir i rod

S namjerom izbjegavanja postavke da je biologija sudbina, razlika između spola i roda za Beauvoir služi argumentu da je rod kulturološki konstrukt. Dakle, rod nije rezultat spola, niti je pojam roda fiksiran kao što je pojam spola fiksiran.

U *Drugom spolu* Simone de Beauvoir piše da se pred žene konstantno stavlja zahtjev za postajanje ženom u smislu prave žene, što god to značilo, zbog čega izvlači zaključak da nije svako žensko biće žena. Prava žena, sintagma je nastala održanjem tradicionalnih, patrijarhalnih vrijednosti. Činjenica jest da žene čine otprilike polovicu ljudskih bića, no u njeno vrijeme isticalo se da nestaje ženstvenost. Da bi žena bila ženom, mora udjelovati u toj misterioznoj stvarnosti zvanoj ženstvenost. Biološke i socijalne znanosti ne prihvaćaju više postojanje nepromjenjivo fiksiranih entiteta koji određuju karakteristike koje se pripisuju ženi, židovu ili crncu. Beauvoir tvrdi da znanost smatra bilo koju karakteristiku kao onu koja ovisi o danjoj situaciji. U uvodu u *Drugi spol* ona ističe da ukoliko danas ženstvenost više ne postoji, tada nikada nije niti postojala³, zbog čega se pita gubi li time pojam žene svoje specifično značenje. Dakle, Beauvoir odbija taj apstraktni atribut ženstvenosti da bi opisala ženski rod.

Kada se ukloni atribut ženstvenosti, ostaje pitanje tko je to žena ukoliko nije ženstveno biće. Samo pitanje jesam li žena ima važnost po sebi jer se muškarac to nikada ne bi pitao.⁴ Žene će često pri definiranju sebe prvo istaknuti da su žene, dok se muškarac nikada ne predstavlja kao individualac određenog spola, jer podrazumijeva se da je on muškarac.⁵ Termini maskulinitet i feminitet simetrični su samo po formi, dok u stvarnosti relacija dvaju spolova/rodova nije kao kod suprotnih polova, jer muški rod predstavlja i pozitivni i neutralni pol, što pokazuje svakodnevna upotreba riječi *man* u engleskom jeziku kojom se iskazuju i ljudska bića u cjelini i muški rod, dok žena predstavlja samo negativni pol. U raspravama o ženskom pitanju se može čuti da muškarac izgovara rečenicu poput: »Misliš tako jer si žena«. Odgovor od strane te žene na ovakvu izjavu ne može biti: »A ti misliš tako jer si muškarac«, jer muškarac prvom rečenicom degradira ženu, oduzimajući joj sposobnost objektivnog razmišljanja, dok se za muškarce smatra da oni sami po sebi objektivno promišljaju. Pojednostavljeno rečeno, u patrijarhalnoj kulturi se smatra da je muški rod uvijek u pravu samo zato što je muški, dok je žena u krivu. Beauvoir ističe da u patrijarhalnom društvu postoji apsolutni tip ljudskog bića

³ Beauvoir, »The Second Sex«, str.13.

⁴ Ibid, str. 14.

⁵ Ibid, str. 15.

koji je muškog roda. Žena posjeduje jajnike i maternicu koji ju zatvaraju u njenu subjektivnost, u granice njene prirode. Kaže se da misli spolnim žlijezdama, dok muškarci superiorno ignoriraju činjenicu da oni također posjeduju spolne žlijezde. Muškarac smatra da je njegovo tijelo povezano sa svijetom koje razumijeva objektivno, dok ženino tijelo smatra zatvorom. Kao primjere od kada potječe ovakvo razmišljanje Beauvoir je navela razmišljanje Aristotela i svetog Tome o ženama.⁶ Prema Beauvoir, Aristotel je smatrao da žena pati od nedostatka određenih kvaliteta, te da žensku prirodu treba gledati kao onu koja ima prirodene defekte. Sveti Toma je proglasio ženu nesavršenim muškarcem i slučajnim bićem. Ovo je simbolizirano i u knjizi postanka u Bibliji gdje je Eva postala od Adama, no o tome nešto kasnije u poglavlju o kršćanstvu i ženama. Čovječanstvo je, dakle, muško, i muškarac ne definira ženu u odnosu prema ženi samoj, nego u odnosu spram njega, te zbog toga ona nije smatrana autonomnim bićem. Zbog toga je ona incidentalno (slučajno) biće, a ne esencijalno. On je subjekt, apsolut, a ona je Drugo od njega.

Kategorija drugosti je primordijalna kao i svijest sama, ona je fundamentalna kategorija ljudskih misli.⁷ U najprimitivnijim društvima i najstarijim mitovima može se pronaći spomenuta kategorija drugosti. Niti jedna grupa sebe ne postavlja kao Jedno, bez postavljanja onog Drugog kao sebi suprotnog. De Beauvoir za ovu postavku navodi primjere crnaca koji su nasuprot američkim rasistima, Židovi su drugo od antisemita, a Aboridžini su drugo od kolonijalista. Levi Strauss je promotrivši razne forme primitivnih društava došao do zaključka da je put od prirode do stanja kulture označen čovjekovom sposobnosti da vidi biološke relacije kao serije kontrasta: dualnosti, alternacije, opozicije i simetrije.⁸ Ovi pojmovi, smatra Beauvoir, ne bi niti postojali da je ljudska zajednica bazirana na prijateljstvu i solidarnosti, što nije. Kada prateći Hegela shvatimo svijest kao fundamentalno neprijateljstvo prema svim drugim svijestima, subjekt može biti postavljen samo kao suprotnost drugome, on postavlja sebe kao esencijalno, suprotstavljeno onom drugome – objektu. Ali ta druga svijest, taj Drugi ego ima recipročnu tvrdnju. Zbog toga postoje ratovi i natjecanja kojima se pokušava maknuti to određenje Drugoga od sebe sama i učiniti da se drugost i prvost manifestira kao relativno. Time su natjerani shvatiti reciprocitet njihova odnosa. Zbog ovoga se Beauvoir pita kako to da taj reciprocitet nije prepoznat kod spolova, zbog čega je jedan od dva suprotna spola shvaćen kao esencijalno, opovrgavajući bilo kakvu relativnost ovog odnosa, gdje je drugo čista

⁶ Ibid, str. 16.

⁷ Ibid, str. 16.

⁸ Ibid, str. 16.

Drugost. Beauvoir se pita i zašto ženski rod ne opovrgava mušku nadmoć, odnosno odakle dolazi ta ženska submisivnost.

Beauvoir je istakla Bebelovu paralelu između proletarijata i žena.⁹ U oba slučaja radilo se o povijesnom razvoju koji je objasnio njihov status. No, razlika je u tome što proletarijat nije oduvijek postojao, dok žene jesu. Beauvoir uspoređuje žene sa statusom crnaca robova i proletarijata, te zamjera ženama što se nikada nisu isticale kao posebna skupina, dok crnci i proletarijat jesu. To isticanje sebe kao određene skupine ljudi koji traže svoja prava znači da su se vidjeli kao subjekte. Ženama nedostaje taj subjektivan stav, zbog čijeg nedostatka borba žena ostaje samo na simboličkoj razini. Žene su, smatra Beauvoir, prihvatile samo ono što su im muškarci htjeli dati, nisu ništa same uzele. Tako su primjerice stranke u Hrvatskoj primile onoliko žena koliko zakon propisuje, a ta nekolicina ima vrlo slab glas, imaju onoliko prava koliko im muškarci daju. Ako su žene ono neesencijalno, koje ne postaje esencijalno, tada je to samo njihovom krivicom, jer ne teže toj promjeni, tvrdi Beauvoir. Crnci i proletarijat izgovaraju Mi, dok žene ne kažu Mi, osim na feminističkim skupovima. Razlog tomu vidi u tome što žene nemaju mogućnosti za stvaranje zajednice koja se može suprotstaviti drugoj zajednici. Žene nemaju zajedničku religiju, prošlost i povijest, nemaju solidarnost posla i interesa kao primjerice proletarijat. Beauvoir tvrdi da žene nemaju zajedničku prošlost, no što su godine, tj. generacije žena u potlačenosti i života u sjeni muškaraca nego zajednička prošlost. Može se reći da žene nemaju zajedničku povijest u smislu života u zajednici, poput primjerice robova, u kojoj bi se razvijao revolt protiv tlačitelja. Žene žive disperzirane među drugim muškarcima, vezane su za njih preko ekonomskog stanja i mjesta stanovanja. Vezane su za muškarce više nego za žene. Ako su pripadnice buržoazije, osjećaju solidarnost sa muškarcima buržoazije, a ne sa ženama proletarijata. Veza koja ih vezuje s opresorima nije usporediva s bilo kojom drugom vezom. Proletarijat može primjerice napasti pripadnike buržoazije bombom, no žena na tako što neće niti pomisliti, jer opresori su njena obitelj. Žena je drugo u totalitetu gdje su dvije polovice neophodne jedna drugoj.

2.1. Prava žena

Žene gotovo nigdje nemaju ista prava kao muškarci, a ondje gdje u teoriji imaju ista prava, njihova puna ekspresija onemogućena je čvrstim običajima. Jedna od posljedica industrijske revolucije bio je ulazak žena u produktivni rad, te su tu zahtjevi feministica dobili ekonomsku bazu, a protivnici su postajali agresivniji. Pri dokazivanju ženske inferiornosti, protivnici

⁹ Ibid, str. 18.

feminizma počeli su osim filozofije i teologije, povlačiti znanost i eksperimentalnu psihologiju. Bili su voljni jamčiti ženama, tom drugom rodu, jednakost u različitosti. Ova formula jednaka je onoj »jednaki ali segregirani« koju je Jim Crow postavio sjevernoameričkim crncima, koja je rezultirala samo još većom diskriminacijom.¹⁰ Bilo da se radi o rasi, klasi ili rodu koji je diskriminiran i inferioran, metode opravdavanja inferiornosti su jednake. Velika je sličnost među pozicijama žena i afroamerikanaca. I žene i afroamerikance željelo se zadržati tamo gdje pripadaju. Što se tiče afroameričke rase, unatoč nestanku odnosa gospodara i roba, i dalje se za afroamerikance veže odlika submisivnosti, dok se za žene veže sintagma prava ženstvenost, odnosno infantilnost, neodgovornost, tj. submisivna žena.

2.2. Drama žene u terminima slobode

Ljudi se godinama trude dokazati da je žena superiorna, neki da je inferiorna a neki da je jednaka muškarcu. Svaki argument pretpostavlja suprotni argument, zbog čega se Beauvoir, da bi objasnila žensko pitanje, odmiče od atributa superiornosti, inferiornosti i jednakosti. De Beauvoir razmatra žensko pitanje u terminima slobode. Svaki subjekt igra svoju ulogu kroz projekt koji mu služi kao modus transcendencije, jer subjekt dohvaća slobodu samo kroz kontinuiranu težnju prema novim slobodama. Kada subjekt izgubi mogućnost transcendiranja pada natrag u imanenciju, stagnaciju, zbog čega se događa degradacija postojanja, odnosno subjekt živi život prema danim, dostupnim uvjetima, a sloboda se pretvara u kontingenciju i ograničenost. Ovaj pad iz transcendencije u imanenciju predstavlja moralnu krivnju za subjekta ukoliko on pristane na to, a ukoliko mu je on nametnut, izaziva frustraciju i opresiju. To je ono što se događa ženama koje nazivamo feministicama. De Beauvoir smatra da su oba slučaja zlo, jer svaka individua koja želi opravdati svoju egzistenciju smatra da njegova egzistencija uključuje žudnju za transcendiranjem sebe, za uključivanjem u slobodno odabrane projekte. Situaciju žene određuje to da ona, kao slobodno i autonomno biće poput svih drugih ljudskih bića, pronalazi sebe u svijetu u kojem ju muškarci osuđuju na status Drugosti.¹¹ Muški rod žene osuđuje na imanenciju jer je ženina transcendencija u sjeni i transcendirana je od strane drugog ega, muškog, koji je esencijalan. Drama žene leži u konfliktu između fundamentalne aspiracije svakog ega, subjekta, koji sebe uvijek smatra esencijalnim i situacije gdje je ona ono neesencijalno.

¹⁰ Ibid, str. 22.

¹¹ Ibid, str. 27.

Što se tiče biološke strane, tijelo žene je jedno od esencijalnih elemenata koji ju određuje u svijetu, ali ono nije dovoljno da ju odredi kao ženu. Dakle, biologija nije dovoljna za dati odgovor zašto je žena ono drugo. Žena je maternica, jajnik. Iz usta muškarca, ovaj opis žene je uvreda, dok je muškarac ponosan kada ga se opiše kao muškarca. Kada se ženu opisuje kao osobu ženskog roda, to nije uvreda iz razloga što se naglašava njena animalnost nego jer označava njenu zatočenost u njenom spolu.

S psihologijske strane na dijete ženskog roda se gleda kao na biće razapeto između muških i ženskih tendencija, dok Beauvoir na isto dijete gleda kao na biće koje je razapeto između bivanja objektom, onim Drugim, i bivanja slobodnim.¹²

¹² Ibid, str. 77.

3. Žene kroz povijest

De Beauvoir je hijerarhiju spolova razmatrala kroz povijest. U poglavlju o nomadima, autorica piše da su i žene sudjelovale u ratnim ekspedicijama.¹³ No, trudnoća, rađanje i menstruacija reducirale su kapacitet žene za rad i učinile žene potpuno ovisnima o muškarcima. Za nomade djeca su bila teret, stoga žena koja je rodila nije znala za ponos zbog istoga. S obzirom da rađanje nije nikakva funkcija u koju je uključen nekakav projekt, nego samo prirodna funkcija u kojoj žene ne nalaze afirmaciju svoje egzistencije, žene su se pasivno predale svojoj biološkoj funkciji. Briga o obitelji zatvorila je ženu u njenu imanenciju i repeticiju. Radovi koji se tiču obitelji ponavljali su se iz dana u dan, te nisu proizvodile ništa novo.

Što se tiče muškaraca, oni su od početka bili izumitelji. Primjerice, izumili su štap kojim su se služili kako bi srušili voće ili zaklali životinju. Muškarci se nisu ograničili na svakodnevno donošenje hrane obitelji. Opasnost je ono u što se često upuštao rani muškarac. Najveća kletva koja je bila bačena na ženu, smatra Beauvoir, je ta da je ona izbačena iz ratnih ekspedicija, jer čovjek nije bio iznad životinje zbog davanja života, nego zbog riskiranja života za višu svrhu. Na biološkoj razini jedna vrsta održava se samo zbog stvaranja novog života, ali ta kreacija se svodi samo na ponavljanje jednog te istog života više individua. Ali, muškarac osigurava repeticiju života dok transcendirá život kroz egzistenciju. Kroz tu transcendenciju svakodnevnoga, muškarac stvara vrijednosti koje prekidaju puku repeticiju svih vrijednosti. Kod životinja aktivnosti životinja muškog spola nisu raznovrsne jer nikakav projekt nije uključen, budući da osim služenja vrsti životinja muškog spola ne stvara ništa materijalno. Za razliku od životinja, kod ljudske vrste jedinka muškog spola mijenja svijet u kojem živi, stvara nove instrumente, otkriva nove izume i oblikuje budućnost. Žena se samo priključuje slavljenju uspjeha muškaraca. Njena nesreća je njena biološka predodređenost za repeticiju života, u kojem ni ona sama ne vidi razloge za egzistenciju, razloge koji su važniji i od života samoga.¹⁴

De Beauvoir tvrdi da bi argument kojim se definira odnos gospodara i roba primjereno odgovarao odnosu muškarca i žene. Prema Hegelu prednost gospodara dolazi od afirmacije Duha nasuprot životu kroz činjenicu da on riskira svoj život.¹⁵ No, činjenica je da i pokoreni rob poznaje isti rizik, dok je žena samo biće koje daje život, no ne riskira svoj život. Hegel

¹³ Ibid, str. 87.

¹⁴ Ibid, str. 90.

¹⁵ Ibid, str. 90

tvrdi da je druga svijest ovisna svijest, za koju je esencijalna realnost životinjski tip života, odnosno onaj život za koji Beauvoir tvrdi da je bez žudnje za transcendiranjem sebe, tj. za uključivanjem u slobodno odabrane projekte i kreiranje nečeg novog. No, odnos žene i muškarca treba razlikovati od porobljavanja, jer žena ima aspiracije i prepoznaje vrijednosti postavljene od strane muškaraca. Žene nisu te koje su postavile ženske vrijednosti nasuprot muškim vrijednostima. Muškarci su ti koji su postavili te različite vrijednosti, kako bi zadržali ženu u njenoj imanenciji. No, potraga za samoopravdanjem vlastita postojanja kroz transcendenciju postoji bez obzira na spol, a dokaz za to je submisivnost žena.

Dakle, egzistencijalistička perspektiva omogućila je uvid u to kako je kod primitivnih horda biološko i ekonomsko stanje dovelo do premoći muškog spola. Žena je zbog majčinstva ostala vezana za svoje tijelo, dok je muškarac bivao uključen u projekte, izumio je alate koji su mu omogućavali lakši život, a time i napredak čovječanstva. Muškarac je time pokorio i prirodu i ženu.

3.1. Upitnost nekadašnjeg postojanja matrijarhata

Nakon što su ljudi prestali živjeti nomadskim načinom života, smjestili su se na jednom mjestu. U ovom stadiju ljudske civilizacije razlika među spolovima bila je reflektirana u strukturi ljudske grupe¹⁶. U ovoj fazi majčinstvo je postalo sveta funkcija, jer djeca su značila daljnju egzistenciju vrste, ispunjenje i transcendenciju. Često su djeca pripadala majčinom klanu, nosila njeno ime i dijelila njena prava i privilegije.¹⁷ Zbog ovoga možemo pretpostaviti da je zemlja pripadala ženi. Postoji vjerovanje da je postojalo nešto poput matrijarhata. Primjerice, Engels je smatrao da je prelazak iz matrijarhata u patrijarhat bio veliki historijski poraz žena.¹⁸ De Beauvoir smatra da je takozvani matrijarhat samo mit. Žena je i dalje bila Drugo od muškarca, što znači da nije bilo recipročnog odnosa. Za muškarca je samo drugi muškarac onaj Drugi koji je ujedno i jednak njemu, s kim je uspostavljen recipročan odnos. »Dualnost koja se pojavljuje u društvima pod određenom formom muškarcima suprotstavlja muškarce; a žene predstavljaju dio vlasništva koji posjeduje svaka grupa i koji je medij razmjene među njima.«¹⁹ Nemoguće je ženu smatrati drugim subjektom, jer je ona ono apsolutno Drugo. Pravo stanje žene, smatra Beauvoir, nije određeno vrstom očinstva kojem pripada, ona je uvijek pod vlasništvom muškaraca. Jedino pitanje je hoće li ostati pod

¹⁶ Ibid, str. 92.

¹⁷ Ibid, str. 93.

¹⁸ Ibid, str. 96.

¹⁹ Ibid, str. 96.

autoritetom oca, brata, ili muža. U praksi ovakvo stanje žene nije zbog ove ili one vrste autoriteta. Može se dogoditi da u matrilinearnom sistemu žena bude na glavnoj poziciji, no ništa se ne mora značajno promijeniti za poziciju žena. Pristup tronu Katarine Velike nije promijenio poziciju žena u Rusiji. Osim toga, vrlo se rijetko dogodi da žena ostane živjeti u svom klanu, jer gotovo uvijek žena odlazi živjeti pod mužev krov. Ovo se događa i dan danas u praksi, što je dovoljan dokaz primata muškaraca u odnosu muškaraca i žena, ili riječima Levi Straussa, to dokazuje »fundamentalno asimetričan odnos među spolovima koji određuje ljudsko društvo.«²⁰ U primitivnim vremenima, smatralo se, najveća revolucija dogodila se prelaskom iz matrilinearnog u patrilinarno društvo, čime je majka postala samo dojilja i sluga, dok su autoritarna prava postala očeva. Prepoznat je očevo dio u prokreaciji. Aristotel je tvrdio da je žena samo tvarni princip, dok je kretanje muški princip. Time je muškarac stekao dominaciju nad svijetom i podčinjenost žena. Prelazak iz matrijarhata u patrijarhat u mitovima i grčkim tragedijama prikazan je kao rezultat borbi, no zapravo je to bila postupna promjena. Nije bilo borbe, poraza ili pobjede. Muškarac je ponovno osvojio ono što je već postojalo, postavio je legalni sistem u harmoniju s realnošću. Iako su to samo legende, one imaju duboko značenje. Kada je muškarac sebe postavio kao primata i subjekta, ideja Drugosti se uzdigla. Od tog dana postojanje Drugog postalo je prijetnja i opasnost. Starogrčki filozofi pokazali su da je Drugost isto kao i negacija, dakle Zlo. Religije nastale nakon toga nastavile su tradiciju tretiranja žena s neprijateljstvom. Dok je društvo došlo do pisanih zakona i mitova, patrijarhat je uzeo zamah. Za njih je bilo prirodno dati ženama subordiniranu poziciju. Dok ih se nekada smatralo svetima, sada su postale nečiste. Pitagorinim riječima, »postoji princip dobra, koji je stvorio red, svjetlost i čovjeka, i princip zla, koji je stvorio kaos, tamu i ženu.« Žena je Drugo, pasivnost suprotstavljena aktivnosti, tvar suprotstavljena formi, neorganiziranost suprotstavljena uređenosti. Te ambivalencije Drugosti postavile su ženu na mjesto na kojemu se i dan danas nalazi.

3.2. Patrijarhalna vremena

Dolaskom patrijarhata i pojavom privatnog vlasništva, žena je postala objekt posjedovanja. Muškarac je kupovao ženu kao što je kupovao robove i životinje, a djeca koju je rađala

²⁰ Ibid, str. 97

pripadala su muškarčevoj obitelji. Iz razloga što je u brak ulazila bez ikakvih posjedovanja, oduzet joj je i status osobe.²¹

3.2.1. Srednji vijek

Evolucija ženskog stanja nije bila kontinuirani proces. Rimski zakoni došli su pod utjecaj kršćanstva, koje je uveliko pridonijelo opresiji nad ženama.²²

Jedan od rezultata postojanja privatnog vlasništva i podjarmljivanja žene instituciji obitelji bila je pojava prostitucije. Prostitucija je prihvaćena kao neophodno zlo. Kada je uspostavljena buržoaska obitelj i kada je monogamija postala pravilom, muškarac je tražio zadovoljstvo drugdje. Beauvoir tvrdi da je »organizacija društva učinila prostituciju neophodnom.«²³

Demokratski i individualistički ideali devetnaestog stoljeća išli su u korist ženama. Diderot je smatrao da je ženska inferiornost izmišljena od strane društva, Montesquie je smatrao da je van razuma i prirode ženska podčinjenost domu, Helvetius je rekao da je apsurdnost ženskog obrazovanja krivac koji stvara inferiornost žena, a Condorcet se zauzimao za ulazak žene u politički život smatrajući ih jednakima muškarcima ukoliko dobiju jednako obrazovanje.²⁴

3.2.2. Novi vijek

U osamnaestom stoljeću dogodili su se manji pomaci koji su se ticali prava žena. Žene toga doba bile su preintegrirane u instituciju obitelji da bi mogle osjetiti nekakvu solidarnost s pripadnicama svoga spola. Tijekom devetnaestog stoljeća za žene se smatralo da su predodređene za obitelj i poslove u domaćinstvu, a ne za politiku i javne funkcije. Ovakva slika društva održava se i dalje u tradicionalno orjentiranim državama, poput Hrvatske.²⁵ Možda su žene i bile superiornije u pitanjima morala, no muškarci su ti koji su mogli djelovati, dok su žene ostajale kod kuće bez političkih i ekonomskih prava.²⁶ Porastom industrije i razvojem tehnologije žene su stekle ekonomsku važnost. Ranije nisu bile potrebne u poslovima zbog razlike u fizičkoj snazi muškaraca i žena, a kada je industrijski porast počeo zahtijevati veću radnu snagu, radnice su postale neophodne. To je bila velika revolucija

²¹ Ibid., str. 106.

²² Ibid., str. 120.

²³ Ibid., str. 125.

²⁴ Ibid., str. 130.

²⁵ Dokaz za ovu tvrdju je Ikeino prilagođavanje tržištu prema društvu u kojem se nalazi pojedina trgovina. U prospektima ovog lanca trgovina pripremljenog za hrvatsko tržište žene su najčešće prikazane u kuhinji. Sliku žene koja nije u kuhinji nego sjedi ispred TV-a prati tekst koji govori o majčinom zaboravljanju svojih dužnosti.

²⁶ Ibid, str. 133

devetnaestog stoljeća. Bebel je rekao da žena i radnik imaju zajedničko to da su oboje ugnjetavani, te oboje mogu izaći iz te opresije zahvaljujući važnosti njihova rada. Dakle, žena je kroz rad dobila dostojanstvo kao ljudsko biće, no do tog rada je bilo teško doći, jer su u početku devetnaestog stoljeća poslodavci preferirali mušku radnu snagu. Žene su bile potlačene, a razlog tome bila je njihova nesposobnost za organizaciju u sindikate. Ovo je rezultiralo sporom regulacijom rada žena, pa su tako tek 1907. godine žene dobile pravo rukovanja vlastitim prihodima u Francuskoj.²⁷ Druga posljedica inercije žena radnica bila je vrlo mala plaća. Žene su bile nesposobne obraniti se od onih koji su ih iskorištavali, smatra De Beauvoir. Osim toga, žene su tražile emancipaciju kroz rad u društvu u kojem je još uvijek postojala institucija obitelji. S obzirom da je bila vezana za muža ili oca, bila je zadovoljna ako donosi samo dodatne prihode u obitelj. Radila je izvan obitelji, ali za obitelj, te s obzirom da je o njoj i dalje skrbio muž ili otac, nije morala raditi da bi zaradila za sve svoje potrebe. Studije su pokazale da su žene devetnaestog stoljeća radile jednako kao muškarci, a zarađivale su upola manju plaću za isti rad. Beauvoir zaključuje da niti psihološki, niti biološki, niti ekonomski razlozi ne determiniraju ono što predstavlja žena u društvu. Beauvoir smatra da civilizacija producira to biće, opisano kao ženstveno.²⁸ Kod dječaka i djevojčica tijelo je instrument koji čini mogućim razumijevanje svijeta. U početku nema razlika između muškog i ženskog spola. Ono što bića ženskog spola čini pasivnima nije nekakav misteriozni instinkt nego pritisak društva.

²⁷ Ibid, str. 137

²⁸ Ibid, str. 271

4. Analiza braka

Brak je ono što se tradicionalno ženama nudi od strane društva. Brak je savez u koji dvije osobe ulaze slobodno. Obaveze koje imaju te dvije osobe osobne su i recipročne, prijevara je kršenje ugovora, a traženje razvoda je moguće od strane obiju osoba. Žena danas više nije ograničena na reproduktivnu funkciju. U braku su dva spola neophodna jedno drugome, no ta neophodnost nikada nije donijela reciprocitet odnosa među njima. Muškarac je neovisan i kompletna je individua. Muškarac je onaj koji proizvodi i čija je egzistencija opravdana radom koji radi za grupu. Ženina reproduktivna uloga i uloga koju ima u vlastitom domu joj nikada nije donijela izjednačavanje s muškarčevom ulogom iz razloga što je muškarac taj koji proizvodi i stvara, a žena ne pridonosi stvaranju nego ostaje u vlastitoj imanenciji. Muškarac potrebuje ženu, a brak toj ženi predstavlja jedino sredstvo potpore i opravdanje njene egzistencije.²⁹ Zaratustra je u Nietzscheovom djelu *Tako je govorio Zaratustra*, nakon što je zamoljen da govori o ženama, rekao: »Muškarac treba da bude odgajan za rat, a žena za odmor ratniku: sve ostalo je glupost.«³⁰ Žena društvu pruža djecu, a muškarcu služi za zadovoljavanje njegovih seksualnih potreba te za održavanje domaćinstva. Ove dužnosti ženi nalaže društvo, a koje ona ispunjava mužu kao zamjenu za uzdržavanje. Upravo to ropsko prepuštanje muškarčevoj dominaciji, smatra Emma Goldman, održalo je instituciju braka tako dugo.³¹ Razlog sve većeg postotka razvoda Goldman vidi u emancipaciji žena. Žene postaju svjesne da postoji način života izvan odnosa roba i gospodara. No, unatoč tome što žene danas mogu same postići ekonomsku sigurnost, puno češće će se žena odreći karijere zbog braka. Dakle, ne postoji simetrija u odnosima spolova u braku, jer za ženu je brak zapravo način integriranja u društvo. Žena uzima muževo prezime, postaje njegova polovica. Zbog toga su žene pasivni član odnosa, jer žene postaju vjenčane, a muškarci se vjenčaju, uzimaju žene. Emma Goldman ne polemizira o rodu, ali je pisala o odnosu muškarca i žene u braku. Za Emmu Goldman brak je oblik ekonomskog ugovora kojemu je cilj jedino ekonomska sigurnost, a održan je toliko dugo jer je potreban državi i crkvi za nadzor nad muškarcem i ženom. »Institucija braka čini od žene parazita, potpunu ovisnicu. Onesposobljuje je za životne borbe, poništava njezinu društvenu svijest, paralizira njezinu maštu, i onda nameće svoju velikodušnu zaštitu, koja je u stvarnosti omča, karikatura ljudskoga značaja.«³²

²⁹ Ibid, str. 416

³⁰ Nietzsche, »Tako je govorio Zaratustra«, str. 59.

³¹ Goldman, »Anarhizam i drugi ogledi«, str. 177

³² Ibid, str. 181

5. Prostitucija

Brak je direktno povezan s prostitucijom. Kasta »besramnih žena« omogućila je poštenim ženama da ih se gleda s poštovanjem. Gledajući s ekonomske strane, smatra Beauvoir, pozicija prostitutke slična je onoj poziciji udane žene. Jedna se prodaje u brak, a druga u prostituciju, te je razlika između prostitutke i udane žene u cijeni i vremenu trajanja ugovora. S ekonomske strane i Emma Goldman razmatra pitanje braka.³³ Brak je za nju ekonomski ugovor u kojem je ženin ulog njeno ime, privatnost i samopoštovanje. Za prostitutku, kao i za žene u braku, seksualni čin je usluga, ali se jedna prodaje zauvijek muškarcu, dok druga ima nekoliko klijenata. Heteirama Beauvoir naziva žene koje uzimaju i svoje tijelo i svoju osobnost kao kapital za iskorištavanje. Njihov pristup je drugačiji od pristupa kreativnih radnika koji transcendiraju sebe u poslu koji obavljaju i stvaraju budućnost. Heteira ne transcendira sebe, nego ona pokušava zarobiti muškarce u svoju imanenciju nudeći sebe.³⁴ Na taj način takve prostitutke sebi pribavljaju neovisnost. Iskorištavajući svoju ženstvenost izjednačavaju svoju situaciju sa situacijom muškaraca, jer pomoću seksualnih usluga koje ih čine samo objektima postaju subjekti. U novcu i raznim drugim darovima, žena nalazi način othrvavanja inferiornosti koju osjeća samim time što je žena. Primajući darove i novac ona pretvara muškarce u instrumente, čime žena prestaje biti taj instrument. Ona nije kupljena od strane muškarca time što je plaćena jer je novac način iskorištavanja muškaraca. No, unatoč tome, De Beauvoir smatra da je neovisnost žena samo prividna neovisnost. Kada nemaju svoga svodnika, muškarca u kojem vide zaštitu od klijenata, ovisne su o drugim ženama. Čak i žene koje rade kao glumice podređene su muškarcu, direktoru filma, koji ne dopušta kreativne aktivnosti. Danas vidimo žene na važnim pozicijama, poput pozicije predsjednice države, no one su zapravo postavljene na te pozicije od strane muškaraca koji upravljaju njima. U glumi, kao i u izvršavanju predsjedničkih dužnosti, netko drugi iskorištava njen talent, ona ne stvara ništa novo, ne transcendira sebe, ne uključuje se u nikakve projekte, samo je instrument u rukama muškaraca.

³³ Ibid, str. 175.

³⁴ Beauvoir, »The second sex«, str. 540

6. Filozofi o ženama

6.1 Platon

»Onda i žene moraju primiti obje te vještine, a treba im dati i vještinu ratovanja, i onda ih treba upotrebljavati za isto za što i muškarce.«³⁵

Platon u petoj knjizi *Države* piše o ženama kao onima kojima bi se trebala omogućiti jednaka naobrazba kao i muškarcima. Dakle, smatra da bi žene mogle biti jednake muškarcima.³⁶ No, Platon se nikada nije bavio jednakošću spolova, rasprava o rodu bila je samo dio rasprave o uređenju idealne države. *Država* je, dakle, jedna od Platonovih djela u kojima piše o ženama, odnosno o oba roda. U ovom djelu Platon piše da bi u idealnoj državi svatko trebao raditi ono što mu je po prirodi predodređeno, no ta priroda kod Platona nije spolno određena.³⁷ Štoviše, Platon u petoj knjizi tvrdi da je priroda i kod muškaraca i kod žena jednaka.³⁸ Ono po čemu dijeli ljude su sposobnosti. Ovo Platonovo razmišljanje je, za ono doba bilo revolucionarno, i razlog je zbog kojeg ga pojedini ljudi uzimaju kao prvog feminista. Dakle, Platon je načinio iskorak iz antropologijske diferencije, pisao je o mogućnosti žena da pristupe vladarskom staležu.

6.2. Kant o ženama

U djelu *O lijepom i uzvišenom* Kant piše o razlici muškog i ženskog spola. Ono što je karakteristično za ženski spol jest ljepota, dok je za muški spol karakteristična plemenitost, odnosno uzvišenost. S obzirom na ovakav stav, Kant predlaže da odgoj i obrazovanje budu primjereni posebno muškom, a posebno ženskom spolu. Prema njemu učenje slabi ženske draži, unatoč tomu što pribavlja divljenje.³⁹ Promišljajući o braku, Kant zastupa jednaku podjelu moći među rodovima, što znači da u braku nitko nema pravo zapovijedanja. Uočivši ovaj stav, čovjek bi pomislio da bi ovo Kantovo djelo moglo biti feministička biblija, no ubrzo postaje jasno zašto ono to nije. Za Kanta je žena bila privlačno praznoglavo biće koje sve svoje radnje zasniva na osjećanju. »Žena nije mnogo zabrinuta što nema visoka znanja, što je bojažljiva i što joj nisu povjereni važni poslovi itd.; ona je lijepa i privlačna i to je

³⁵ Platon, »Država«, str. 139

³⁶ Stanković, »Žena u razmišljanju starih filozofa«, str. 487

³⁷ Stefanović, »Platon i feminizam«, str.4.

³⁸ Platon, »Država«, str. 144

³⁹ Kodrnja, »Žene zmijske – rodna dekostrukcija«, str. 24

dosta».⁴⁰ Jasenka Kodrnja u svom djelu *Žene zmije – rodna dekonstrukcija* piše da Kant uzvišenost smatra kategorijom ljudske vrste, jer se svojom uzvišenošću čovjek izdiže iznad prirode, ali promotrivši način na koji Kant razlikuje muški i ženski rod zaključuje da se uzvišenost odnosi samo na muški rod. Slijedeći ovaj Kodrnjin zaključak, žene nemaju niti mogućnost moralnog djelovanja. S obzirom da je ranije u istom poglavlju Kodrnja napisala da, unatoč podjeli lijepog i uzvišenog na ženski i muški rod, Kant ne očekuje da žena nema uzvišenih osobina a muškarac lijepih jer bi oba roda trebala objedinjavati ove dvije osobine, smatram njezin zaključak da je Kant smatrao nemogućim moralno djelovanje ženskoga roda neispravnim.

6.3. John Stuart Mill o ženama

John Stuart Mill u svom djelu *Podređenost žena* smatra da je inferiornost žena jedna od najvećih prepreka ljudskog napretka, te da ona treba biti zamijenjena principom jednakosti koji ne dopušta nadmoć niti jednom spolu.⁴¹ Prema Millu, podređenost žena u društvu neutemeljena je u iskustvu, te je stoga neprihvatljiva. Sustav u kojem je jedan spol podređen drugome temelji se samo na teoriji jer se nikada nije pokušalo s drugačijim sustavom. Ovakav sustav općeprihvaćen je jer su od početaka ljudskog društva žene bile ovisne o muškarcima, a zakoni i politički sustavi pisani su onako kako je zatečeno ljudsko društvo. Primjer tome je ropstvo, jer oni koji su bili fizički prinuđeni služiti, uvođenjem zakona su postali i zakonski prinuđeni služiti. Kada je ukinuto ropstvo muškog spola, ropstvo ženskog spola pretvorilo se u blaži oblik ovisnosti. Ta ovisnost nije održana tolike godine zbog nekakve pravednosti i društvene korisnosti. Kako god bilo opravdavano takvo stanje društva, nemoguće je ne doći do zaključka da je izvor inferiornosti žena puki primitivni zakon jačega, iznad kojeg se ljudska civilizacija samo zvanično izdigla. Kada piše o prirodnosti, onome što pripada mnijenju koje posjeduje većina društva kada promišlja o nejednakosti spolova, Mill ističe da nikada nije bilo dominacije koja se nije činila prirodnom onima koji su ju provodili. Nekada su i najobrazovaniji umovi smatrali prirodnim postojanje slobodnih ljudi i robova. Čak niti Aristotel, koji je u mnogočemu pridonio čovječanstvu, nije bio iznimka. Zastupao je stav o postojanju dvaju priroda, slobodne i robovske.

⁴⁰ Ibid., str. 25

⁴¹ Mill, »Podređenost žena«, str. 13.

7. Pojam čovjeka

Često se u narodu može čuti da žena o svom mužu govori kao o svom čovjeku. Čovjek je tu sinonim za muškarca, tj. supruga. Ovaj način formulacije misli povlači za sobom mišljenje da žena nije čovjek, ona je, kako ističu i Beauvoir i Veljak⁴², Drugo od čovjeka, muškarca. Ovakav način razmišljanja imao je i sam Aristotel. Po mnogočemu napredan, no ipak, prema Veljakovu mišljenju, Aristotel je isključivao ženu iz svog opsega pojma *anthropos*, čovjek.

Veljak u članku *Čovjek kao metafizička utvara* objašnjava problem apsolutizacije pojmova. Držimo li se toga da pojmovi imaju jedinstveno i nepromjenjivo značenje, te posljedično tomu i fiksiranu hijerarhiju pojmova, a time i hijerarhiju bića na koja se ti pojmovi odnose, pojam postaje apsolutiziran, čime i smisao bića na koji se pojam odnosi postaje fiksiran. Ovo nosi sa sobom i fiksiranost hijerarhije pojmova i hijerarhije bića na koja se pojmovi odnose.⁴³ Ne radi se ovdje samo o apsolutizaciji logičke hijerarhije gdje je odnos nadređenih i podređenih pojmova zauvijek određen, nego i o ontologijskoj hijerarhiji, zbog čega apsolutizacija postaje problem. Kako je smatrao Aristotel, bića jesu ono što mogu biti u mogućnosti, a čovjek je društveno biće koje ima mogućnost oblikovanja zajednice, dakle čovjek je *zoon politikon*. No, nije Aristotel svrstao sva ljudska bića pod pojam *anthropos*, čovjek, jer i ovdje je Aristotel uspostavio hijerarhiju. Pojam čovjek, prema Veljaku nije uključivao i žene.

Doduše, kod Aristotela nisu samo žene bile isključene iz pojma čovjek, bila su to i djeca, robovi i stranci. Veljak objašnjava zašto su, prema Aristotelu, žene čak na nižem mjestu na hijerarhijskoj ljestvici bića od oruđa koja govore, tj. robova. Dok su po pitanju robova, slobodnih ljudi i barbara granice koje ih čine robovima, slobodnima i barbarima vrlo fleksibilne, tj. ovise o socijalnim statusima koji su promjenjivi, kod žena ta je granica neprijelazna. Primjerice, ukoliko netko otme Platona i proda ga u roblje, on postaje rob, dok pojedini muškarci robovi ukoliko steknu slobodu postaju onime za što je Aristotel smatrao da čovjek jest. Žena ni pod kojim okolnostima ne može postati ono što Aristotel naziva *anthropos*. Ženina spolna diferencija determinira uz rodno određenje na socijalnom planu i ontologijski status u hijerarhiji bića. U feminističkim tekstovima često se mogu uočiti isticanje rodni predrasuda u pojedinim antičkim filozofa, no Aristotelov pojam čovjek je samo odražavao zatečeno stanje društva u kojem se nalazio.

⁴²Veljak, »Čovjek kao metafizička utvara«, u: Gordana Bosanac, Hrvoje Jurić, Jasenka Kodrnja (ur.), *Filozofija i rod* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2005), str. 11.

⁴³Ibid, str. 14

Ovaj način gledanja na ženu poklapa se s patrijarhalnim načinom tretiranja žena. Apsolutizacija o kojoj Veljak piše je ona u kojoj se određena partikularnost (jedan rod ljudske vrste, muški rod) uzdiže na razinu univerzalnosti i identificira se s pojmom čovjeka. O uzdizanju partikularnosti na razinu univerzalnosti pisala je i Rada Iveković.⁴⁴ Naime, mnogima se čini nerazumnim zahtjev za isticanjem žena kao subjekta, odnosno za isticanjem čovječnosti žena, jer su one uključene u univerzalni pojam čovjeka. No, uključene su na ovaj način:

Univerzalno: A

Partikularno: B + A

A je univerzalni pojam čovjeka, a u partikularno ulaze B kao žene, a A kao muškarci. Vidljivo je da se ovdje jedno od partikulariteta (muškarci) pojavljuje dva puta, kao partikularno i kao univerzalno, a drugo, žene, jednom. Činjenica da je muški rod kao subordinirani pojam izjednačen s pojmom čovjeka za žene uopće znači da njihova čovječnost nije sama po sebi očigledna. Prividna jednakost muškaraca i žena postoji samo na razini partikulariteta, dok jednakost na univerzalnoj razini nestaje i preostaje dominacija muškog roda. Ova lažna univerzalnost vidljiva je u sintagmi: Čovjek i žena.

Metafizički pojam čovjeka je u dvadesetom stoljeću preuzet, no dobio je kolektivistički oblik, te su ljudska bića svoj smisao imala tek u pripadnosti određenoj klasi ili naciji. Nakon toga, pojam čovjeka dobiva svoj individualistički oblik, gdje je individua subjekt ljudskih prava, a zapravo u stvarno zatečenom stanju društva ta prava su svedena na kvazi prevaziđeno pravo jačega. Taj individualistički oblik pojma čovjeka, smatra Veljak, služi prikrivanju isključivanja dijela ljudskih bića iz punine ljudskosti. Ti Drugi, o kojima piše i Beauvoir su žene. Rješenje problema mogla bi biti zamjena pojma čovjek (*man*) pojmom ljudsko biće (*human being*). Unatoč tome što je to promjena naziva koja neće promijeniti zatečeni problem neravnoteže moći, promjena bi mogla pomoći u osvještavanju tih ljudskih bića da neravnoteža postoji.⁴⁵

⁴⁴ Iveković, »Pravo na razliku? Paritet, kvote, da ili ne? Naputak o metodi« str.10

⁴⁵ Na sličan način se udruge za zaštitu životinja bore za prava životinja. Promjenom naziva statusa osobe koja brine o kućnim ljubimcima iz pojma vlasnik, u pojam skrbnik mijenja se svijest ljudi o tim neljudskim životinjama. U vlasništvu imamo stvari, a stvari nemaju osjećaje, stvari kupujemo i odbacujemo, dok o živim bićima koje imaju centar za bol skrbimo.

7.1. Biti čovjekom

Kodrnja je, proučivši trinaest različitih rječnika i enciklopedija iznašla zajedničke odrednice pojma čovjek. Većina izvora koje je proučila smjestila je čovjeka između životinje i boga.⁴⁶ Osim konteksta u koji je smještan, čovjeka se opisuje atributima snage i jakosti. Često je čovjek opisan uz prefiks naj, poput najsavršeniji, najrazvijeniji, najnapredniji.. U svim rječnicima i enciklopedijama ističe se idealizirana slika čovjeka, dok se sve loše za što je čovjek sposoban i što čini, poput ratova, zanemaruje. Uz pojam čovjek veže se i pojam čovječnosti, kao osobina onoga koji je moralan. Često se može primijetiti na internet portalima koji prenesu neko dobro djelo koje je napravila osoba muškog roda da ljudi komentiraju rečenicom: To je pravi čovjek. Teško je zamisliti da netko istom rečenicom komentira neko dobro djelo osobe ženskog roda. Nadalje, u rječnicima i enciklopedijama se može zamijetiti razlikovanje pojma čovjek s obzirom na šire značenje, čovjek uopće, te na uže značenje s obzirom na čovjekov rod. Primjerice, u Hrvatskom enciklopedijskom rječniku (2002) čovjek je odrastao pripadnik bilo koje rase ili spola, a etnološki čovjek ima značenje muža. Anić(1991) u Rječniku hrvatskog jezika muškarca određuje kao osobu muškog spola, dok ženu opisuje kao osobu suprotnu muškarcu, čime žena nije definirana po sebi nego kao suprotnost muškarcu. Dakle, obzirom da je čovjek u širem smislu (gdje spadaju pripadnici oba roda) prikazan kao vrhovno biće, ili u nekim definicijama čovjeka kao biće do Boga, a u užem smislu kao osoba muškog roda, nije teško doći do zaključka gdje je žena na hijerarhijskoj ljestvici živih bića.

Čovječanstvo čine ljudi različitih vjera, kultura, boja kože, spola i roda. Otprilike polovicu ljudi čine žene, a ipak zbog spolnih i rodnih oznaka koje ih čine ženama, od davnina pa sve do danas vrijedi patrijarhalno, tj. androcentrično određenje da je čovjek muškog roda. Kao posljedica ovog gledišta cijela jedna polovica čovječanstva morala se izboriti za svoja prava, odnosno izboriti se da bi uživala jednaka prava kao i druga polovica čovječanstva. Žene su se zapravo morale izboriti za pripadnost ljudskim bićima, što bi značilo da su bile negdje između, a zapravo nigdje. Bile su u privatnim sferama, gdje su imale pravo na brigu o domaćinstvu i na reprodukciju. Slobodu nisu imale, jer slobodni su bili samo oni koji su mogli djelovati u javnoj sferi, a javna sfera je još u antičkoj Grčkoj bila rezervirana za slobodne muškarce. Nakon što su se žene izborile za jednaka prava, borba nije završila, a nije završila jer u patrijarhalnom društvu u kojem živimo žene konstantno moraju potvrđivati

⁴⁶ Kodrnja, »Žene zmije – rodna dekostrukcija«, str. 17.

svoju pripadnost ljudskim bićima.⁴⁷ Jednaka prava dobile su samo zvanično, jer jednaka prava imaju dok god onim prvima, koji ta prava daju ili oduzimaju, to odgovara.

⁴⁷ Bosanac, »Univerzalnost i rod«, str. 27

8. Žene u kršćanstvu

Žene nikada nisu formirale grupu, kao što su to činili crnci kada su se borili za svoja prava. Žene su oduvijek članovi grupe kojima vladaju muškarci, te u kojima imaju podređeni položaj. Žene su ovisne o rutini, vrijeme im ne donosi ništa novoga, osuđene su na ponavljanje, stoga je budućnost za njih samo dupliciranje prošlosti. Žene kućanice u svom radu nikada nisu orijentirane prema nekakvom cilju, jer skrbe samo za ono što je uvijek samo sredstvo. One osiguravaju hranu, životni smještaj i odjeću. Te stvari su samo poveznica između primitivnog života i slobodne egzistencije. Žene su naučene prihvaćati autoritet od strane muškaraca, stoga kritiku, istraživanje i procjenjivanje ostavljaju za višu kastu, odnosno za muškarce. Religija je vid opravdanja za žensko stanje, određena kompenzacija. S obzirom na ženinu osuđenost na imanenciju, neophodno joj je ponuditi nekakav vid transcendencije, što je upravo religija. Kada žene voljno prihvaćaju religiju, razlog tomu je njihova potreba za transcendencijom upravo zbog osuđenosti na imanenciju. Nietzsche je u *Tako je govorio Zaratustra*, govoreći o vjeri u zagrobni život rekao: »Od bijede su svoje htjeli pobjeći, a zvijezde su im bile suviše daleko. Tada su uzdahnuli: O, kad bi ipak postojao nebeski put, da bi se nečujno moglo otići u drugi bitak i sreću! – i tada su pronašli sebi svoju varke i krvave napitke.«⁴⁸ Religija daje muškarcima opravdanje za superiornost nad ženama, jer religijski Bog odobrava autoritet muškarca. Postoje različite vrste religija, no kod većine njih muškarac ima božansko pravo biti onaj koji upravlja ženama, a strah od Boga koči žene u pokretanju bilo kakvog revolta. No, vjera je način izbjegavanja i potiskivanja kompleksa inferiornosti pred muškarcima, jer dok ima vjeru ona nije niti muško niti žensko, ona je Božje stvorenje.

Kršćanstvo je deklarativno uspostavilo jednakost muškaraca i žena, proklamirajući jednakost svih ljudskih bića pred Bogom. No, je li to zbilja tako u kršćanskom učenju i u kršćanskoj praksi? Sveto trojstvo kršćanstva čine Otac, Sin i Duh sveti. Kako se da primijetiti, svaki od članova trojstva je muškoga roda, te žena ne može biti poglavar Crkve niti svećenica. U knjizi postanka Bog stvara muškarca, nakon čega stvara životinje. Tek nakon životinja, žena nastaje od muškarčeva rebra, a isti izgovara da će se to biće zvati ženom jer je od čovjeka, muškarca, nastala. Ovdje je vidljivo da ljudsko biće ženskoga roda nije jednako muškarcu, nego je Drugo od muškarca. Čak štoviše, žena nije čovjek, jer je istaknuto da je od čovjeka nastala. Doduše, prema Starom zavjetu Bog je šestog dana stvorio čovjeka, muškarca i ženu, no prema Novom zavjetu žena je nastala iz muškarčeva rebra. Bog je, prema Bibliji, ženu stvorio kao

⁴⁸ Nietzsche, »Tako je govorio Zaratustra«, str. 29

nadopunu muškarcu, sa svrhom da mu olakša život na Zemlji, baš kao što je stvorio stoku i plodove zemlje kojima gospodari. Dakle, žena nije prikazana kao jednaka muškarcu, nego kao pomoć muškarcu. Stvaranje žene u Bibliji je opisano kao dar Boga muškarcu, što implicira objektivizaciju žene. Emma Goldman tvrdi da po pitanju pozicije žene u današnjem sustavu još nismo nadišli biblijski mit da je žena tek puki dodatak muškarcu, dodatak nastao od muškarčeva rebra.⁴⁹ Opravdatelji kršćanske religije tvrde da se stvaranje žene kao pomoći muškarcu može promišljati u smislu suradnje, da je žena stvorena kako bi surađivala s muškarcem. Osim ovog, primjer opravdanja kršćanskog stava prema ženama je i jedna od deset zapovijedi, koja glasi: Poštuj oca svog i majku svoju. No, primjećujemo i u ovoj zapovijedi na kojem se mjestu nalazi ljudsko biće ženskoga roda. U prikazu prvog grijeha žena je postavljena kao krivac za svu nesreću koja je zadesila ljudski rod. Kao posljedicu toga izriče: »Trudnoći tvojoj muke ću umnožiti, u mukama djecu ćeš rađati, žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodariti nad tobom.«⁵⁰ Dakle, prema Bibliji, žena nije samo stvorena od čovjeka, odnosno muškarca, te otpušena za iskonski grijeh, nego je stvorena i za čovjeka, odnosno muškarca.

U Bibliji su svi pripadnici svetog trojstva muškog roda, Otac, Sin i Duh sveti. Sporednu ulogu ima majka, samo kao netko tko je tog sina morao roditi. Iz rodne perspektive objasnila je Rada Iveković poziciju Majke Božje.⁵¹ U jednom razgovoru Iveković ističe da Marija nema svoje evanđelje, ona nema jezik. Marija predstavlja samo sredstvo. Izrodila je čovjeka, muškarca, koji je logos, odnosno riječ i misao.

⁴⁹ Emma Goldman, Anarhizam i drugi ogleđi, str. 177.

⁵⁰ Postanak, 3, 16

⁵¹ <http://eipcp.net/transversal/0908/ivekovic-buden/hr> 23.7.2016.

9. Rodna neravnoteža moći

Klasična metafizika daje legitimaciju patrijarhalno utemeljenoj hijerarhizaciji ljudskih bića. Ovo mišljenje objašnjava Veljak u *Ontologizaciji rodne diferencije*. Veljak smatra da je razlog zbog kojeg postoje rodne neravnoteže moći zapravo sam korijen metafizike, vječni i nepromjenjivi bitak. Danas, kada izgovorimo pojam čovjek, ne mislimo na ljudsko biće koje je ili muškog ili ženskog spola, nego mislimo na muškarca. Ovo mišljenje vuče korijen od daleke povijesti. Klasična metafizika je postavila određene pojmove u određenom vremenu, a odnose u društvu koje je zatekla je zapečatila. Bitak je odredila kao vječan i nepromjenjiv, a *anthropos*, čovjek, tada muškarac, određen je kao nositelj bitka. Aristotela je u njegovo vrijeme zateklo postojanje slobodnih i neslobodnih ljudi, te je hijerarhizacija ljudskih bića tako i postavljena. Ne možemo danas, iz današnjeg duha vremena, optuživati jednog Aristotela zbog mišljenja u tadašnjem duhu vremena. Zbog vječnog i nepromjenjivog bitka, uspostavljena je hijerarhija bića, pa tako i ljudskih bića. Nemoguće je, smatra Veljak, bez propitivanja metafizičkog korijena androcentričke antropologije, vječnog i nepromjenjivog bitka, promijeniti hijerarhiju ljudskih bića utemeljenu na metafizici. Loši pokušaji promjene hijerarhije u kojoj je muški rod nadmoćan je uvođenje rodne neutralnosti. Primjerice, žene danas mogu biti profesorice ili tajnice, no, izjednačenost moći muškog i ženskog roda time nije postignuta. Kada pomislimo na tajnicu, instinktivno pomišljamo na seksualizirani objekt koji kuha kavu i preuzima telefonske pozive za svog šefa. Taj šef može biti ženskoga roda, no samo ukoliko prihvati muške rodne karakteristike te uloge. Na žene na višim pozicijama se može čuti da ih se naziva neženstvenima, iz razloga što su morale preuzeti muške rodne karakteristike uloge koju obavljaju. No, teško da im se onda pridaju muške rodne karakteristike poput snage i hrabrosti, jer one su tada jednostavno neženstvene žene, neprave žene. Time što žena u potenciji može biti profesorica, astronautica ili bilo što što muškarac oduvijek može biti, ne sakrivaju, prema Veljaku, faktičko stanje stvari.⁵² Dakle, neke promjene su se dogodile na polju ženske borbe, oni koji imaju moć su u zapadnom svijetu dali ženama primjerice pravo na rad, no nove vrijednosti nisu uspostavljene, žene su i dalje podređene muškarcima. Na ovu temu se Irrigaray pita je li problem u tome što nisu postavljeni novi temelji koji se razlikuju od onih na kojem je sazdan svijet muškaraca. I dalje se svijet dijeli na svijet muškosti i svijet ženskosti, te, da bi se išta promijenilo po tom pitanju, potrebno je dekonstruiranje mišljenja na temu roda, te rodnih i spolnih razlika. Potrebno je

⁵² Lino Veljak, »Ontologizacija rodne diferencije«, u: Gordana Bosanac, Hrvoje Jurić, Jasenka Kodrnja (ur.), *Filozofija i rod* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2005), str. 15.

krenuti s rekonstrukcijom svega, počevši od načina gledanja na subjekt, koji je oduvijek pisan u muškoj formi, *man*, čak i onda kada se tvrdi da je to neutralna forma,⁵³

⁵³ Irigaray, »An ethics of sexual difference«, str. 6

10. Ontologizacija muškosti i ženskosti

Veljak smatra da je glavni razlog patrijarhalno uređene hijerarhizacije ljudskih bića apsolutizacija metafizičkih pojmova i njihove hijerarhije. Rodna diferenciranost postoji, nema razloga za neisticanje iste, no problem je apsolutizacija tih razlika. Svaka apsolutizacija vodi ka zanemarivanju pluraliteta rodnog ili bilo kojeg drugog identiteta. Zato postoji jedan nacionalist koji sebe vidi isključivo kao domoljuba, koji sve što čini čini isključivo jer je pripadnik određene nacije, a sve pripadnike drugih nacija prezire samo zato što su pripadnici drugih nacija. Isto tako, apsolutizacija atributa rodnih identiteta, muškosti i ženskosti može dovesti do različitih izopačenja.

Ženski rod – društveno poželjne osobine	Muški rod – društveno poželjne osobine
Neagresivna	Agresivan
Ovisna	Neovisan
Emotivna	Neemotivan
Pokazuje osjećaje	Skriva osjećaje
Subjektivna	Objektivan
Povodljiva	Nepovodljiv
Submisivna	Dominantan
Ne voli znanost i matematiku	Voli znanost i matematiku
Pasivna	Aktivan
Nekompetitivna	Kompetitivan
Nelogična	Logičan
Orijentirana prema kući	Orijentiran prema svijetu
Neodlučna	Odlučan
Lako plače	Nikada ne plače
Ne ponaša se kao vođa	Ponaša se kao vođa
Nesamosvjesna	Samosvjestan
Nije ambiciozna	Vrlo ambiciozan

Richardson, 1988.

Primjerice, apsolutizacija muškosti i glorificiranje muških atributa poput sile, nasilja, gospodarenja, može utjecati na oblikovanje mišljenja pojedinaca, tj. može proizvesti seksizam, ksenofobiju ili rasizam. Ovo ne znači da je nekakav izopačeni mrzitelj žena pročitao djelo *Tako je govorio Zaratustra* gdje Nietzsche piše da je sve na ženi zagonetka, a jedina ženina svrha je trudnoća, tj. rađanje⁵⁴, i tako formirao svoje mišljenje o ženama. Ovo znači da određenim prenošenjima apsolutizacija metafizičkih entiteta nekog filozofa može biti pretvorena u primitivnu ideologiju, te može utjecati na učvršćenje stvarnih odnosa moći. Isto

⁵⁴ Nietzsche, »Tako je govorio Zaratustra«, str. 59

tako ontologizacija ženskih atributa poput brižnosti, emotivnosti, pasivnosti ili moći rađanja, koju nesvjesno čine određeni feministi, nije rješenje problema. Osim toga, ona je nemoćna suprotstaviti se androcentričnom uređenju društva. Rješenje je, smatra Veljak, u izlasku iz metafizičkog načina promišljanja o muškarcu i ženi. Rješenje je u prihvaćanju postojanja pluralno diferenciranih identiteta umjesto apsolutiziranja identiteta. U temelju pluralno diferenciranih identiteta nije čovjek, muškarac ili žena, nego stvarni ljudi koji su međusobno ovisni i svako od njih je različit po rodu, spolu ili čemu drugome, a svi oni žive u stanju neravnoteže moći. Neravnoteže moći mogu se propitkivati tek kada se izađe iz okvira metafizike. Moglo bi se reći da Veljak zagovaranjem ukidanja apsolutizacije muškosti i ženskosti te zagovaranjem prihvaćanja pluralno diferenciranih identiteta dijeli mišljenje s trećom strujom feminista kojima je u cilju dekonstrukcija patrijarhalno shvaćenih podjela rodova.

11. Rod i spol

Prvotno je uspostavljena razlika između roda i spola s namjerom da se pobjegne od načela: »biologija je sudbina«. Feministi su smatrali da je spol stabilna kategorija, dok je rod kulturološki konstrukt, koji stoga nije fiksiran kao što je spol. Gledanje na rod kao na kulturološki konstrukt znači da osoba ženskog roda ne mora biti osoba tog istog spola, te da ženskost može karakterizirati i muški i ženski spol. Ukoliko rod i spol nisu jedno te isto, a s obzirom na postojanje binarne podjele spola na muški i ženski spol, rod ne mora biti binaran.⁵⁵ Tvrdnje da je rod kulturološki konstrukt, odnosno da je osobama koje žive u određenoj kulturi nametnuta određena reprezentacija, anatomske određeni muškarcima je određena muškost, a anatomske diferenciranim ženama je zadana ženskost kao njihov rod, pretpostavljaju određeni determinizam. Te osobe različitih spolova su pasivni primatelji onoga što im nameće kultura u kojoj žive. Rod je, dakle, uspostavljen kako bi se pobjeglo tomu da je biologija sudbina, a sada se može zaključiti da je umjesto biologije kultura postala sudbinom. No, Beauvoir je, smatrajući da se ženom ne rađa nego postaje, odredila rod kao konstrukt u kojem osoba nije pasivni primatelj onoga što kultura određuje, nego ona svojom voljom ili prihvaća taj rod, ili ga ne prihvaća. Luce Irigaray je smatrala da su žene spol koji to nije, jer su one u falogocentričnom jeziku nepredstavljene. Cilj patrijarhalno uređenog sustava za nju je totalno isključivanje žena.⁵⁶ Za razliku od nje De Beauvoir je smatrala da su žene Drugo, negativ muškaraca preko kojeg se muški rod diferencira.

11.1. Spol

Spol je biološka odrednica muškarca ili žene, stečena rođenjem ili operativnim zahvatom. Što se tiče roda, postoje brojne definicije. Jedan od tih pokušaja definiranja roda kaže da je rod kao pojam uveden da bi se označila razlika između spola kao biološke podjele na muškarce i žene i roda kao društvene podjele na ženskost i muškost. Ovdje rod označava i individualni identitet osobe i ističe skup atributa i ponašanja koja određeno društvo očekuje od muškaraca i žena.⁵⁷ U feminističkim i drugim krugovima, spol kao binaran pojam, kao podjela na muški i ženski spol uglavnom se ne preispituje, smatra se da on prethodi kulturnim djelovanjima, na njega kultura djeluje.

⁵⁵ Butler, »Gender trouble«, str. 10

⁵⁶ Irigaray, »This Sex Which Is Not One«, str. 84

⁵⁷ www.enciklopedija.hr/natuknice

11.2. Rod

S obzirom da je rod kao pojam društveni i kulturni konstrukt, moguće ga je i dekonstruirati. Scott smatra da je rod tvorbeni element društvenih odnosa koji se temelje na uočenim razlikama između spolova, te je način uspostavljanja moći.⁵⁸ Bit roda je učvršćivanje trenutnih društvenih odnosa, s čime se slaže i Judith Butler.

Ono u čemu se Butler slaže s Foucaultom je odmak od shvaćanja subjekta kao onog fundamentalnog.⁵⁹ Butler u *Gender Trouble* razmatra o ženi kao subjektu feminizma. Pišući o rodu, Butler objašnjava na početku djela *Gender Trouble* da su feministi prije nje smatrali da postoji identitet shvaćen kroz kategoriju ženskosti.⁶⁰ Taj identitet shvaćen kroz kategoriju ženskosti shvaćen je kao subjekt za kojeg se traži politička reprezentacija. Reprezentacija je termin kojim se traži bolja vidljivost žena i legitimitet ženama kao političkim subjektima. No, reprezentacija je i normativna funkcija jezika koja ili otkriva ili iskrivljuje ono što se pretpostavlja da je istina o kategoriji ženskosti. U radu koristim termin ženskost umjesto ženstvenosti jer smatram da je ženskost bolji termin, odnosno objektivniji termin, kada se radi o ženskom rodu. Termin ženstvenost danas se više povezuje uz određene manire koje bi žena trebala imati da bi ju se smatralo primjerenom spolu. Zbog androcentričnosti društva u kojem su živjeli i u kojem je žena bila ili krivo predstavljena ili nije niti bila vidljiva, feministi su smatrali da je za reprezentativnost žena u društvu neophodan razvoj jezika koji adekvatno prikazuje žene. No, žena kao subjekt u feminističkim diskursima je postala upitna, jer je nestalo slaganja oko toga što je to što konstruira kategoriju ženskosti.

Foucault je smatrao da pravni sistem moći proizvodi subjekte.⁶¹ Taj sistem regulira politički život kroz ograničenja, zabrane i kontrolu. Subjekti regulirani na ovaj način su konstruirani i definirani u skladu s potrebama sistema u kojem žive. S obzirom na to, subjekt feminizma je zapravo stvoren od strane političkog sistema koji bi istom subjektu trebao pružiti emancipaciju. Dakle, sistem producira nejednake odnose moći između rodova, što je, kako je ranije istaknuto, vidljivo još u antičkoj Grčkoj. Dakle, pravna moć proizvodi subjekt za kojeg tvrdi da ga samo reproducira. Nerazumijevanje funkcioniranja sistema i njegova funkcioniranja razlog je konstantnosti hijerarhije moći između muškog i ženskog roda. Butler

⁵⁸ Hasnaš, »Rod u filozofiji – jedno od suvremenih mjesta rastakanja tradicionalnog filozofskog subjekta«, u: Gordana Bosanac, Hrvoje Jurić, Jasenka Kodrnja (ur.), *Filozofija i rod* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2005), str.75

⁵⁹ Lučić, »Epistemologija roda i seksualnosti: ogled iz socijalne i feminističke epistemologije«, 0 str.21

⁶⁰ Butler, »Gender Trouble«, str. 3.

⁶¹ Ibid, str. 5

smatra da bi feministička kritika trebala razumjeti kako je nastao subjekt feminizma te kako je ograničavan od strane struktura moći kroz koji bi se taj isti subjekt trebao emancipirati.⁶²

11.2.1. Dekonstrukcija roda

Rod, smatra Butler, nije nije nešto konstantno i nepromjenjivo. Rod se mijenja u različitim povijesnim kontekstima, kulturama, klasama, religijama, itd. Rezultat toga je nemogućnost promatranja roda odvojeno od određene kulture, religije ili klase u kojoj je proizveden i održavan. Butler smatra da je rod performativno konstruiran, što znači da ona rod vidi kao ulogu koja nastaje neprestanim izvođenjem te iste uloge. Za nju nema predpostojecog subjekta na koji se rod odnosi, nego je rod uvijek činjenje, a to činjenje konstituira subjekt.⁶³ Ova Butlerina teza znači da rodni identitet nastaje neprestanim činjenjem koje je zapravo činjenje pod utjecajem kulture, klase i religije. Tim činjenjem osobe igraju uloge na način na koji sistem određuje da je to prihvatljivo. U ovom pogledu Butler se slaže s Beauvoir, jer i ona tvrdi da se ženom postaje. Kritičari ovakvog shvaćanja roda bi mogli reći da ukoliko je rod činjenje, tj.igranje uloga na određeni način, netko bi mogao odlučiti prestati biti taj određeni rod. Butler tvrdi da takve osobe ne uspijevaju shvatiti da je njihova egzistencija određena od strane roda.⁶⁴ Prema Butler, za razliku od feministica prvih dvaju valova, ne postoji subjekt prije roda koji bi odlučivao o rodu, jer rod konstituira subjekt. To konstantno činjenje, ritualizirano ponavljanje regulirano od strane propisanih normi čini rod. To činjenje je bez znanja osobe koja ga čini, no zbog toga nije automatsko ili mehaničko, ono je improvizacija pod ograničenjima koje postavlja sistem.⁶⁵ Osim što ritualizirano ponavljanje određenih činova čini rod, Butler smatra da ujedno čini i materijalni spol. Da bi se moglo shvatiti kako je moguće da je nešto materijalno poput spola zapravo konstruirano, Butler dekonstruira i pojam konstrukcije. Ona ne negira postojanje materijalnih tijela kao takvih, kao tijela koja žive, osjećaju bol i zadovoljstvo, nego ističe da mora postojati nekakva neophodnost usporedno s tim iskustvima tijela. Ta neophodnost daje mogućnost da to tijelo uopće misli, zbog koje uopće postoji ono Ja. Zbog toga smatra Butler, tijela samo trpe pod ograničenjima rodni regulaturnih principa, što je njeno objašnjenje zašto smatra da su i spol i rod konstruirani.

⁶² Ibid, str.5

⁶³ Ibid, str. 33

⁶⁴ Butler, »Bodies That Matter«, x

⁶⁵ Butler, »Undoing Gender«, str. 1

Ukoliko dekonstruiranje roda shvatimo kao uspoređivanje dihotomije muškosti i ženskosti, radi se zapravo o tome da se razlike koje čine muškost i ženskost ne uspoređuju, nego je cilj isticanje da te razlike nisu apsolutne. Ono što karakterizira, odnosno ono što može karakterizirati muški rod, ne čini nužno samo muški rod. Kada je termin rod uspostavljen, uspostavljen je kao vezan za spol, uspostavljen je kako bi se govorilo o kulturnim i psihološkim obilježjima muškog i ženskog spola. Jedan rod je u androcentričnom društvu uspostavljen kao dominantan, jedan partikularitet uzdignut je na razinu univerzalnoga, unatoč činjenici da statistički čini manjinu. Društveno uređenje određuje dominantna skupina, u patrijarhalno uređenom društvu to čini muški rod. Isto tako, filozofiju su stvarali oni koji su bili uzdignuti na razinu univerzalnosti, također muški rod.

Neki teoretičari feminizma dijele feminizam u tri vala. U prvom valu bile su feministice koje su se borile za izjednačavanje muškaraca i žena po pitanju političkih prava, prava na obrazovanje i prava na rad. Cilj ovog vala bio je uvesti ženu u postojeći sustav koji se temeljio na dominantnosti muškaraca, te je isticana univerzalnost ženskih i muških atributa. Drugi val feminizma karakterizira želja za socijalnim i rodnim jednakostima. Treći val feminista donio je sa sobom dekonstrukciju roda. Dok su prije trećeg vala feministice uglavnom na rod gledale kao na različite vrijednosti i ponašanja koja određena kultura nameće pasivnim primateljima istih, treći val feminista je počeo s dekonstrukcijom roda. Dekonstrukcija je započeta pod utjecajem Lacana.⁶⁶ Julija Kristeva jedna je od feministica trećeg vala feminizma. Ona je, ističući loše strane prvih dvaju valova feminizma, željela vratiti snagu feminizmu pomoću spajanja dvaju prethodnih koncepcija feminizma i promjenom modela razlike koji razvija u svojoj teoriji identiteta.⁶⁷ U modelu dekonstruiranog identiteta Kristeva se usmjerava na ono osobno, za razliku od prijašnjih valova koji su se bazirali na političko i društveno. Za razliku od Simone de Beauvoir, predstavnice drugog vala feminizma, koja je smatrala da je roditeljstvo prepreka majci za ostvarivanje transcendencije, Kristeva je smatrala da se odbacivanjem majčinstva još više jača represija patrijarhata. Razlog tomu je to što odbacivanjem roditeljstva žena jača tabu ženskog tijela.

⁶⁶ Mitić, »Jezik, rod, razlika: Konstrukcija/dekonstrukcija identiteta u (post)feminističkoj teoriji«, str. 162

⁶⁷ Ibid, str. 163

13. Zaključak

Prikazom ženskog pitanja kroz povijest dan je uvid u razloge zbog kojih je postojala i danas je održana rodna hijerarhija u kojoj jedan rod, muški, unatoč prividnoj jednakosti, posjeduje veća prava od ženskog roda. Luce Irigaray je smatrala da su žene spol koji to nije, jer su u falogocentričnom jeziku nepredstavljene. Feminizam je žensko pitanje učinio vidljivijim, a ta vidljivost pokazala je neravnopravnost. Feminizam nije nekakav pokret koji je za žene, a protiv muškaraca, nego je protiv patrijarhalno uređenog sustava. Feministi patrijarhalni sustav vežu uz pojmove poput dominacije, opresije i androcentrizma. Cilj patrijarhalno uređenog sustava za Irigaray je totalno isključivanje žena. Za razliku od Irigaray, De Beauvoir je smatrala da su žene Drugo, negativ muškaraca preko kojeg se muški rod diferencira. Razlog zbog kojeg je borba žena ostala samo na simboličkoj razini za Beauvoir leži u nedostatku subjektivnog stava žena. Žene, osim što od strane muškaraca nisu smatrane subjektima, same sebe ne smatraju subjektima. Za Veljaka razlog postojanja nadmoćnog roda, muškog, je apsolutizacija pojmova. Rješenje problema patrijarhalno uređene hijerarhizacije pojmova vidi Veljak u prihvaćanju plurano diferenciranih identiteta. Za Beauvoir rod nije rezultat spola, niti je fiksiran kao pojam. Ta nefiksiranost roda rod čini podložnim dekonstrukciji. Ona koja je dekonstruirala rod bila je Judith Butler. Butler je rod, odnosno rodni identitet smatrala nečim nefiksiranim, nečim što konstantno nastaje neprestanim činjenjem. To činjenje jest izvođenje uloga koje kultura nameće. Za razliku od drugih feminista, Butler je dekonstruirala i pojam roda i pojam subjekta na koji se taj rod odnosi. Rodom se bavila i jedna od najistaknutijih feministica u Hrvatskoj, Jasenka Kodrnja. Kodrnja je iz perspektive roda dekonstruirala mitove na kojima je sazdan patrijarhalni sistem. Osim toga, promatrala je iz rodne perspektive definicije čovjeka u različitim rječnicima, čime je dokazala da se iza krinke univerzalnosti čovječanstva krije rodno određeni i hijerarhijski strukturirani sistem u kojem je žena ono Drugo, a samo muški rod je uzdignut na razinu univerzalnosti.

Na temelju ovog rada može se zaključiti da rod nije određen kao stabilna kategorija, no pridonio je eskalaciji u promišljanju o rodnim odnosima moći i položaju žena u patrijarhalno uređenom društvu. Uveden je sa svrhom pojašnjavanja rodnih uloga, na temelju kojih je dan prikaz nejednakosti između muškaraca i žena u patrijarhalno uređenom društvu. Kada promotrimo rodnu i spolnu različitost, te nejednakost u odnosima moći među dvama rodovima možemo zaključiti da je i univerzalnost čovječanstva upitna. Ovo je razlog zbog kojeg pitanje »je li žena čovjek« nije uopće trivijalno pitanje. U patrijarhalnom sustavu u

kojem živimo čovjek je muškarac, žena je Drugo od njega. Rješenje bi zaista moglo biti u dokidanju patrijarhata koji ne bi zamijenio nekakav matrijarhat nego sustav u kojem su prihvaćeni pluralno diferencirani identiteti. Prihvatanje da smo svi različiti i uvažavanje tih razlika dovelo bi do zajedničkog napretka umjesto trošenja energije jednog roda da bi dosegao stupanj na kojem je drugi rod.

Literatura

Beauvoir, Simone de, 1956. »The Second Sex«, (London: Jonathan Cape, 1956)

Biblija, Postanak, 3, 16

Butler, Judith, 1993. »Bodies That Matter«, (New York: Routledge, 1993)

Butler, Judith, 1999. »Gender Trouble«, (New York: Routledge, 1999)

Butler, Judith, 1993. »Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"«. (New York: Routledge, 1993)

Butler, Judith, 2004. »Undoing Gender«, (New York: Routledge, 2004)

Irigaray, Luce, 1993. An Ethics of Sexual Differences, (New York: Cornell University Press, 1993)

Bosanac, Gordana, 2005 »Univerzalnost i rod« u: *Filozofija i rod* /ur. Gordana Bosanac, Jasenka Kodrnja, Hrvoje Jurić. (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2005) pp. 23-32

Goldman, Emma, 2001. »Anarhizam i drugi ogledi« (Zagreb: DAF, 2001)

Hasnaš, Željko, 2005. »Rod u filozofiji – jedno od suvremenih mjesta rastakanja tradicionalnog filozofskog subjekta«, u: Gordana Bosanac, Hrvoje Jurić, Jasenka Kodrnja (ur.), *Filozofija i rod* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2005)

Iveković, Rada, 1996. »Pravo na razliku? Paritet, kvote, da ili ne? Naputak o metodi« (Beograd: Ženske studije, br 5/6, pp. 5-19)

Kodrnja, Jasenka, 2008. »Žene zmijske – rodna dekonstrukcija« (Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 2008)

Lučić, Krunoslav, 2008., »Epistemologija roda i seksualnosti: ogled iz socijalne i feminističke epistemologije«, Diskrepancija : studentski časopis za društveno-humanističke teme, Vol. 9 No. 13 , 2008

Mill, J. S., 2000. »Podređenost žena« (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2000)

Mitić, Petra, 2014. »Jezik, rod, razlika: Konstrukcija/dekonstrukcija identiteta u (post)feminističkoj teoriji«, Doktorska disertacija, Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet

Nietzsche, Friedrich, 1976. »Tako je govorio Zaratustra« (Zagreb: Izdavačko knjižarsko poduzeće Mladost, 1976)

Novalić, Fahrudin, »Rod, društveni položaj i moć«, u: Filozofija i rod /ur. Gordana Bosanac, Jasenka Kodrnja, Hrvoje Jurić. (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2005)

Nietzsche, Friedrich, 1976. »Tako je govorio Zaratustra« (Zagreb: Izdavačko knjižarsko poduzeće Mladost, 1976)

Platon, »Država«, 2009. (Zagreb: Naklada Jurčić, 2009)

Stanković, Nikola, 2000. »Žena u razmišljanju starih filozofa«, u: Čovjek pred bezuvjetnim, (Zagreb: FTIDI, 2000)

Veljak, Lino, 2005. »Ontologizacija rodne diferencije«, u: Gordana Bosanac, Hrvoje Jurić, Jasenka Kodrnja (ur.), *Filozofija i rod* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2005)

Veljak, Lino, »Čovjek kao metafizička utvara«, u: Gordana Bosanac, Hrvoje Jurić, Jasenka Kodrnja (ur.), *Filozofija i rod* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2005)

Vince Pallua, Jelka, 2007. »Orođeno filozofsko čitanje (patrijarhalne) kulture«, Etnološka tribina 30, vol.37, 135 – 141

www.enciklopedija.hr/natuknice 23.7.2016.

Stefanović, Milena, 2010. »Platon i feminizam«, (Arhe VII, 13, 2010)

<http://eipcp.net/transversal/0908/ivekovic-buden/hr> 23.7.2016